

Концептуальні засади розвитку професійної освіти і навчання в ринкових умовах

Для України, перед якою поставлене стратегічне завдання – модернізувати національне господарство і забезпечити умови для більш ефективного його включення у світову економіку, важливого значення набуває розвиток науково-технологічної та інноваційної сфери, пов'язаний із розвитком ринку праці та професійної освіти.

У цьому контексті важливе значення має система пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, задекларована Законом України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» [1]. Реалізація цих напрямів до 2020 р. сприятиме зміцненню економічної безпеки держави, створенню високотехнологічної, конкурентоспроможної та екологічно чистої продукції, надання високоякісних послуг населенню, збільшенню експортного потенціалу з ефективним використанням вітчизняних та світових науково-технічних досягнень. У цьому зв'язку постає необхідність інтенсивного прогресу науки, техніки, технологій, організації маркетингу та менеджменту, системної мотивації трудового потенціалу, підвищення якості освіти, в тому числі професійно-технічної.

Реалізації цих напрямів сприяє Державна цільова програма розвитку професійно-технічної освіти на 2011–2015 рр. Проте в ній недостатньо розкриті такі напрями, як: енергетика та енергоефективність, раціональне використання природних ресурсів, інформаційні та комунікаційні технології, профілактика найпоширеніших хвороб, що негативно позначатиметься на якості підготовки й соціалізації майбутніх кваліфікованих робітників у сучасному суспільстві.

Інноваційність розвитку професійно-технічної освіти України ґрунтується на реалізації компетентнісної парадигми, спрямованої на підготовку особистості майбутніх кваліфікованих робітників до життя та діяльності у сфері праці з максимальною особистою, соціальною та економічною користю. У цьому контексті особливо актуальною є підготовка майбутніх кваліфікованих робітників, здатних ефективно працювати в умовах інноваційно активних

підприємств, використовувати сучасні технології та методи організації праці, прийоми виготовлення конкурентоспроможної продукції, надання високоякісних послуг тощо.

Досвід показує, що країни, які поєднують розвиток професійних навичок із зростанням продуктивності й зайнятості, орієнтують процес підготовки майбутніх кваліфікованих робітників та підвищення кваліфікації трудового потенціалу на досягнення трьох цілей:

- задоволення попиту на професійні навички, з точки зору відповідності сучасним вимогам і якості;
- скорочення витрат, пов'язаних з регулюванням ринку праці;
- підтримка процесу динамічного розвитку професійно-технічної освіти.

Для реалізації першої мети необхідне досягнення відповідності пропозиції кваліфікованої робочої сили попиту на неї. Для цього важливо в майбутніх кваліфікованих робітників розвивати професійні навички, що відповідають сучасним вимогам, сприяти безперервному навчанню, забезпечувати високі рівні знань і достатнє число кваліфікованих працівників, рівні можливості щодо їх доступу до систем освіти і робочих місць. У зв'язку з цим стає актуальною система забезпечення високої якості професійно-технічної освіти, яка складається з підсистем: якості випускників професійно-технічних навчальних закладів, що визначається наявністю сформованих у них соціально-правових, культурно-моральних, професійно-діяльнісних здібностей і компетентностей для реалізації на необхідному й достатньому рівні цілей і функцій, що відповідають вимогам сучасного виробництва; якості освітньої системи (процесу); якості підсистем освітньої системи (державні стандарти, педагогічні працівники, засоби навчання тощо).

У процесі постійного підвищення якості професійної освіти і навчання важлива роль відводиться сучасним педагогічним технологіям, зокрема модульним, проектним, інформаційно-комунікаційним, дистанційним тощо. Так, модульні технології широко використовуються у формуванні в кваліфікованих робітників додаткових трудових навичок. Йдеться про додаткове професійне навчання виконанню технологічно суміжних робіт,

наприклад, зварників – газорізальним роботам, машиністів крана – навичкам керування внутрішньо цеховим підйомно-транспортним обладнанням тощо. Принагідно зазначимо, що професійне навчання додаткових трудових навичок на модульній основі ґрунтується на положеннях Концепції гідної праці, запропонованої Міжнародною Організацією Праці як основи для розробки нової політики і стратегії професійної підготовки робітничих кадрів [2]. Адже за рахунок формування додаткових загальновиробничих навичок розширюватимуться можливості громадян у сфері працевлаштування, рівень їхньої нової зайнятості й соціальної інтеграції, що буде сприяти поліпшенню економічного розвитку країни.

У професійно-технічних навчальних закладах дедалі частіше використовують дистанційні методи. Зауважимо, що дистанційне професійне навчання майбутніх кваліфікованих робітників тривалий час викликало певні сумніви і через те не набуло масового характеру. Однак поширення мережі Інтернет, підвищення загального рівня навичок роботи з комп'ютерною технікою свідчать, що склалися належні умови для розвитку цього методу навчання. Крім того, професійне навчання на відстані є засобом вирішення проблеми між необхідністю підвищення якості підготовки кваліфікованих робітників і можливостями його здійснення. У цьому контексті важливе значення має Стратегія державної кадрової політики на 2012–2020 рр., у якій передбачено реформування системи підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів на основі модернізації форм і методів навчання із врахуванням специфіки галузі [3].

Важливим у здійсненні якісного дистанційного професійного навчання є наявність ресурсної бази для формування умінь та вироблення стійких трудових навичок, в т.ч. психомоторних, а також віртуальної навчальної платформи, згідно якій забезпечується якісний постійний зворотний зв'язок у вигляді контролю за досягненнями слухачів на кожному етапі виконання навчальної програми, обліку статистичних даних, коригування й удосконалення дидактичних матеріалів. Переваги, які отримує суспільство від використання дистанційних методів професійного навчання, очевидні. Це доступність,

відкритість, гнучкість й адекватна оцінка якості професійної підготовки, зростання привабливості професійно-технічної освіти тощо.

Забезпечення якості професійного навчання значною мірою визначається якістю педагогічних працівників. Це зумовлює необхідність наявності у них сформованої інформаційної, аналітичної, технологічної культури, функціональної готовності до управлінської діяльності на основі маркетингу та моніторингу, здатності до створення засобів навчання, у тому числі електронних підручників і контент-бібліотек.

Для реалізації другої мети – скорочення витрат, пов'язаних із регулюванням ринку праці в Україні, проводиться його реорганізація відповідно до нових потреб і технологій. Це, безумовно, призводить до того, що деякі професійні навички та спеціальності стають незатребуваними. Крім того, в умовах збільшення рівня інтелектуальної складової ринку праці в Україні зменшується попит на працівників низької кваліфікації. Найбільшим попитом підприємств користуються кваліфіковані робітники з інструментом, працівники з обслуговування, експлуатації та контролю за роботою технологічно складного обладнання і пристосувань тощо. Водночас, зріс попит на універсальних працівників, які володіють багатьма навичками і кваліфікаціями.

У зв'язку з цим великого значення набуває Концепція підготовки «гнучкого» працівника, мета якої – підготовки не з однієї професії, а з двох, трьох і більше з подальшим підвищенням кваліфікації впродовж усієї трудової діяльності. Ці ідеї слугують науковим співробітникам Інституту професійно-технічної освіти Національної академії педагогічних наук України підставою для створення нових професій, наприклад: «механік технічних систем приміщень», «майстер із діагностування та налагодження електронного устаткування автомобільних засобів», «монтажник будівельний» та інших на основі інтеграції та укрупнення наявних в Національному класифікаторі професій і видів робіт з урахуванням сучасних та перспективних кваліфікаційних вимог, цілей сфери діяльності й полів професій.

В умовах переходу до глобальної економіки з низьким рівнем викиду вуглеців зростає потреба у створенні безлічі нових робочих місць у нових, так

званих» зелених» галузях (наприклад, відновлювальна енергія) і в традиційних галузях (наприклад, будівництво будівель з низьким рівнем енергоспоживання). У майбутньому актуальними будуть такі компетенції, як екологічна обізнаність, системне мислення та творчий потенціал, грамотність в питаннях енергетики, скорочення споживання води, палива. Тому особливого значення в ПТНЗ України набуває впровадження у підготовку майбутніх кваліфікованих робітників навчального курсу «Основи енергоефективності» [4].

Реалізація третьої мети – підтримка процесу динамічного розвитку професійно-технічної освіти – передбачає стратегічну роль політики в галузі професійної освіти і навчання, що полягає в ініціюванні й безперервному стимулюванні технологічних змін, заохоченні та використанні внутрішніх й зовнішніх інвестицій, диверсифікації і конкурентоспроможності. У цьому контексті важлива роль надається діяльності освітньо-професійних кластерів, що забезпечують унікальну основу для залучення різного виду інвестицій з метою навчання широких кіл учнівської молоді, працівників, підприємців, підвищення гнучкості та мобільності підприємств, розширення спектру мережевих структур.

В умовах освітньо-професійного кластеру зацікавлені учасники процесу формування робітничих кадрів мають змогу на основі співпраці й пошуку компромісів узгоджено діяти задля реалізації своїх інтересів, домовлятися на демократичних засадах про оптимальні параметри такої взаємодії, що безпосередньо сприятиме вирівнюванню балансу між попитом і пропозицією робочої сили, підвищенню якості професійної освіти, модернізації матеріально-технічної бази професійних навчальних закладів, удосконаленню професіоналізму педагогічних працівників тощо. Регламентує цю взаємодію нещодавно прийнятий Закон «Про соціальний діалог в Україні», який визначає правові засади організації та порядку ведення соціального діалогу в Україні з метою вироблення й реалізації державної політики у сфері формування та розвитку трудового потенціалу для національної економіки країни. Створення освітньо-професійного кластеру сприятиме координації освітньої діяльності професійних навчальних закладів регіону, раціональному використанню

засобів, відведених для підготовки кадрів, залученню різноманітних інвестицій для навчання широкого кола робітників, підприємців, створенню для тих, хто навчається, робочих місць для проходження виробничої практики і працевлаштування, недопущенню фінансування неефективних навчальних програм або тих, що дублюються. Водночас освітньо-професійний кластер може виступати і як форум, у межах якого ведеться діалог між партнерами в контексті якісної професійної підготовки майбутніх фахівців та їх працевлаштування.

Зосереджуємо увагу на тому, що нині ринки праці поступово перетворюються на ринки інтелектуальної робочої сили, а це потребує нових підходів до формування й розвитку трудового потенціалу країни. Вважаємо, що ініційований Міністерством освіти і науки України та Національною академією педагогічних наук України новий законопроект «Про професійну освіту» дасть змогу змінити філософію робітничої професії, підвищить її престиж у суспільстві, осучаснить зміст й забезпечить належний рівень фінансування професійної освіти, у тому числі істотно підвищить заробітну плату педагогічних працівників професійних навчальних закладів та багато іншого, необхідного для забезпечення якості професійної освіти.

Існуюча система підготовки майбутніх кваліфікованих робітників і молодших спеціалістів має бути модернізована з урахуванням реальних та випереджувальних потреб економіки країни. Йдеться про об'єднання в одну систему професійної освіти всіх типів професійно-технічних і вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації, які надають освітні послуги для учнівської молоді на базі 9-х і 11-х класів з метою оволодіння робітничою професією та спеціальністю на рівні «молодшого спеціаліста». Це сприятиме усуненню диспропорцій і надмірного дублювання в їхній підготовці, оптимізації переліку навчальних професій, проведенню структурних змін у мережі державних професійних навчальних закладів із врахуванням регіональних потреб у кваліфікованих робітниках та молодших спеціалістах за певними напрямками професійної підготовки.

На думку автора, в системі професійної освіти доцільно відійти від значного переліку типів навчальних закладів. Має бути один або два типи. Це, насамперед, професійні коледжі, які повинні забезпечувати професійну орієнтацію, профільне навчання учнів старшої школи, а також формування відповідної кваліфікації робітничих кадрів і молодших спеціалістів. Відтак мають використовуватися різні за терміном навчальні програми: від трьох днів – до трьох років і більше.

Необхідність створення професійних коледжів у системі професійної освіти зумовлена й тим, що вже невдовзі використання новітніх технологій на виробництві набуде глобального характеру, а, отже, кардинально зміняться виробничі процеси та функції працівників. Вони зможуть поєднати в собі якості кваліфікованого робітника й менеджера, здатного спроектувати і забезпечити ресурсами трудовий процес, самостійно виконувати роботу, оцінювати її якість, орієнтуючись на максимальне задоволення інтересів замовників та своїх власних. У свою чергу, професійні коледжі повинні швидше реагувати на виклики сучасного ринку праці, орієнтуючись на потреби конкретних замовників робітничих кадрів, динамічні техніко-технологічні зміни в економіці, переводити нові кваліфікації у формат нових компетенцій, що сприятиме підвищенню якості підготовки майбутніх кваліфікованих робітників і молодших спеціалістів для вітчизняних галузей економіки.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» [електронний ресурс]. Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/T102519.html>. – Загол. з екрану. – мова укр.
2. Концепция достойного труда МОТ и роль охраны труда [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа : http://www.ilo.org/public/russian/region/eurpro/moscow/areas/safety/docs/2006/wd_report2006ru.pdf>. – Загол. з екрану. – Мова рос.
3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-nacionalnoyi-ramki-kvalifikacii-doc81930.html>>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
4. Радкевич В.О. Методичні рекомендації щодо організації занять з енергоефективності : метод. рек. / В.О. Радкевич, А.М. Михайличенко, В.М. Аніщенко. – Х. : Компанія СМІТ, 2009. – 55 с.